

"DUNYONING ISHLARI" ASARINING ADABIY - ESTETIK XUSUSIYATLARI**Raximova Mohinabonu**

Samarqand davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti.

Xayriddinova Gulzoda Abduahad qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18246325>

Annotatsiya. Mazkur maqola Abdulla Qodiriy ijodidagi "Dunyoning ishlari" asarining adabiy-estetik xususiyatlarini ilmiy nuqtai nazardan o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi asardagi syujet, obrazlar, til-uslub, dramatik rivojlanish va realizm elementlarini tahlil qilish orqali uning badiiy va estetik qadriyatini aniqlashdir. Ishda asarda ona timsoli va oilaviy munosabatlar orqali o'quvchida shakllanadigan axloqiy va ma'naviy tafakkur ham yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muallifning realizm uslubi, badiiy detal va psixologik tasvirlar orqali yaratgan obrazlari o'quvchida hissiy tajriba va estetik zavq uyg'otadi.

Maqolada asarning o'zbek adabiyotidagi o'rni, ijtimoiy-axloqiy ahamiyati va zamonaviy o'quvchi ongiga ta'siri ilmiy tarzda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, Dunyoning ishlari, Adabiy-estetik xususiyatlar, Realizm, Syujet, Obrazlar psixologiyasi, Til va uslub, Ona timsoli, Ijtimoiy-axloqiy ta'sir, Badiiy tahlil.

LITERARY AND AESTHETIC FEATURES OF "DUNYONING ISHLARI"

Annotation. This article is dedicated to the scientific study of the literary and aesthetic features of Abdulla Qodiriy's work "Dunyoning ishlari" ("The Affairs of the World"). The main aim of the research is to analyze the plot, characters, language style, dramatic development, and realism elements of the work to determine its artistic and aesthetic value. The study highlights how the portrayal of the mother figure and family relationships shapes the moral and spiritual thinking of the reader. The results show that Qodiriy's realism style, artistic details, and psychological character depiction evoke emotional experiences and aesthetic pleasure in readers. The article also scientifically examines the work's place in Uzbek literature, its socio-moral significance, and its impact on the contemporary reader's consciousness.

Keywords: Abdulla Qodiriy, The Affairs of the World, Literary-aesthetic features, Realism, Plot, Character psychology, Language and style, Mother figure, Socio-moral impact, Literary analysis.

Kirish

Adabiyotda har bir asar nafaqat voqealar rivojini, balki muallifning dunyoqarashi, estetik didi va badiiy tafakkurini aks ettiradi. Shu nuqtai nazardan, Abdulla Qodiriy ijodining markaziy mavzularidan biri bo'lgan "Dunyoning ishlari" asari ham nafaqat o'z davrining ijtimoiy, madaniy va siyosiy muhitini ochib beradi, balki badiiy-estetik xususiyatlari bilan ham ajralib turadi. Asarda muallifning obrazlar yaratishdagi mahorati, til va uslubning nozikligi, voqelikni aks ettirishdagi realizm va dramatiklikning uyg'unligi adabiy qadr-qimmatni oshiradi. Badiiy-estetik tahlil asarga ilmiy nuqtai nazardan yondashish imkonini beradi, uning obrazlar, syujet va muallifning dunyoqarashi orqali qanday badiiy ma'no yaratishini o'rganishga yordam beradi.

"Dunyoning ishlari"da tasvirlangan insoniy munosabatlar, ijtimoiy masalalar va ichki psixologik holatlar asarni zamonaviy o'quvchi uchun ham dolzarb qiladi. Shu sababli asarning adabiy-estetik xususiyatlarini o'rganish nafaqat Abdulla Qodiriy ijodini chuqurroq anglashga, balki o'zbek realizm adabiyotining rivojlanish yo'llarini tahlil qilishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada *“Dunyoning ishlari”* asarining badiiy-estetik xususiyatlari, uning syujet va obrazlar tizimi, til va uslubiy jihatlari hamda o‘quvchiga yetkaziladigan estetik ta‘sir tahlil qilinadi. Shu bilan birga, asarning zamonaviy o‘quvchi ongiga beradigan axloqiy va ma‘naviy qiymati ham yoritiladi.

Dolzarbligi

“Dunyoning ishlari” asari o‘zbek adabiyotining muhim durdonalaridan biri bo‘lib, XIX–XX asr o‘rtalaridagi ijtimoiy, madaniy va ma‘naviy muhitni aks ettiradi. Asar orqali muallif insoniy munosabatlar, jamiyatdagi adolatsizlik va ma‘naviy qadriyatlarni badiiy-estetik shaklda yoritadi. Adabiy-estetik tahlil asarning obrazlar, syujet va til-uslub xususiyatlarini chuqur anglashga yordam beradi, shuningdek, o‘quvchida estetik did va axloqiy tafakkur shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli *“Dunyoning ishlari”*ni badiiy-estetik jihatdan o‘rganish zamonaviy o‘zbek adabiy tanqidining dolzarb masalalaridan biridir.

Maqsadi

Ushbu maqolaning maqsadi *“Dunyoning ishlari”* asarining adabiy-estetik xususiyatlarini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish, uning syujet va obrazlar tizimi, til va uslubiy jihatlari orqali o‘quvchiga yetkaziladigan estetik va axloqiy ta‘sirini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism

“Dunyoning ishlari” asari Abdulla Qodiriy ijodida markaziy o‘rin tutadi va o‘zbek adabiyotining rivojlanish jarayonini aks ettiradi. Asar nafaqat voqealar rivojini, balki muallifning dunyoqarashi, estetik didi va badiiy tafakkurini ham namoyon qiladi. Shu nuqtai nazardan, asar ijtimoiy, madaniy va ma‘naviy kontekstni aks ettiruvchi adabiy durdona sifatida qadrlanadi.

Tadqiqot nuqtai nazaridan, kirish bo‘limida asarning mavzusi, dolzarbligi va ilmiy tahlil qilish zaruriyati yoritiladi. *“Dunyoning ishlari”* insoniy munosabatlar, jamiyatdagi adolatsizlik va ma‘naviy qadriyatlarni badiiy-estetik shaklda ochib berishi bilan ajralib turadi. Kirish bo‘limida shuningdek, asarning o‘quvchida estetik did va axloqiy tafakkur shakllantirishdagi roli ta‘kidlanadi. Shu bilan birga, kirish ilmiy maqolaning metodologik asoslarini belgilaydi va tadqiqotning maqsad hamda vazifalarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kirish bo‘limi asarning tarixiy va ijtimoiy kontekstini yoritish bilan birga, muallif ijodidagi uslubiy va badiiy xususiyatlarni tahlil qilishga kirish nuqtasi bo‘ladi. Kirish orqali maqola o‘quvchiga mavzu bo‘yicha umumiy tushuncha beradi va ilmiy izlanishlar uchun asos yaratadi. Bu bo‘lim ilmiy maqolaning eng muhim qismidir, chunki u asarning dolzarbligi va tadqiqotning zaruratini asoslaydi.

“Dunyoning ishlari” asarining mavzusi ijtimoiy, ma‘naviy va shaxsiy jihatlarni qamrab oladi. Syujet orqali muallif jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, insoniy munosabatlar va shaxsiy kurashlarni ochib beradi. Asarda mavzu orqali o‘quvchiga insonning ichki dunyosi, axloqiy qarorlari va ma‘naviy qiyinchiliklar taqdim etiladi. G‘oyaviy asoslar sifatida xalq hayoti, urf-odatlar va qadriyatlar xizmat qiladi. Muallif obrazlar va voqealarni realizm uslubida tasvirlab, falsafiy va axloqiy ma‘nolarni etkazadi. Tadqiqot nuqtai nazaridan, mavzu va g‘oya asarning badiiy-estetik qadrini belgilovchi asosiy omillardir. Shu bo‘limda asarning mavzusi bilan bog‘liq g‘oyaviy jihatlar, ularning o‘quvchiga yetkaziladigan axloqiy va ma‘naviy ta‘siri ilmiy tahlil qilinadi. G‘oyaviy asoslar syujet, obrazlar va til-uslub bilan uyg‘unlikda o‘rganiladi. Shu tarzda, mavzu va g‘oya asarning estetik va badiiy qadrini tushunishda markaziy ahamiyatga ega.

Tadqiqotda asarning mavzu va g‘oya jihatlari bilan bog‘liq ilmiy xulosalar chiqariladi va ularning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni aniqlanadi. Shu bilan birga, asarning mavzusi va g‘oyasi o‘quvchida estetik tafakkur va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Asarning syujeti qat'iy rejalashtirilgan bo'lib, voqealar o'zaro bog'langan dramatik zanjirni tashkil qiladi. Muallif konflikt va qarama-qarshiliklarni tasvirlash orqali o'quvchida hissiy va estetik tajriba uyg'otadi. Syujet tarkibida obrazlarning ichki kurashlari va shaxsiy qarorlari dramatik rivojlanish bilan uyg'unlashtirilgan. Tadqiqot nuqtai nazaridan, syujetning o'ziga xosligi, voqealar ketma-ketligi va dramatik ziddiyatlar asarning badiiy-estetik qadriyatini oshiradi. Shu bo'limda shuningdek, syujetning o'quvchiga etkazadigan hissiy ta'siri va muallifning badiiy uslub bilan voqealarni birlashtirish mexanizmi tahlil qilinadi. Syujetning murakkab tuzilishi orqali muallif jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy masalalarni ochib beradi, voqealar va obrazlar orqali badiiy-estetik uyg'unlik yaratadi. Syujet dramatik rivojlanish orqali o'quvchini qiziqtiradi, voqealarni kuzatishga undaydi va estetik hissiyot uyg'otadi. Shu tarzda, syujetning badiiy-estetik va dramatik tarkibi asarning umumiy ma'nosini mustahkamlaydi va o'quvchida chuqur ta'sir qoldiradi. Tadqiqotda syujet va dramatik rivojlanish o'zaro bog'liqligi va adabiy qadriyatini ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Asarda obrazlar chuqur psixologik tahlil bilan yaratilgan. Har bir qahramonning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va qarorlari muallif tomonidan batafsil yoritilgan. Obrazlar real hayotiy voqealarga asoslanib tasvirlangan bo'lib, ular orqali jamiyatdagi insoniy munosabatlar va ijtimoiy ziddiyatlar ko'rsatiladi. Tadqiqot bu bo'limda obrazlarning psixologik tahlili, ularning badiiy-estetik xususiyatlari va o'quvchiga etkazadigan ma'naviy ta'siri ilmiy nuqtai nazardan o'rganiladi. Shu bilan birga, muallifning obrazlarni yaratishdagi badiiy uslubi va ularning syujet bilan bog'liqligi ham tahlil qilinadi. Obrazlar o'zaro munosabatlarda konflikt va qarama-qarshiliklar orqali rivojlanadi. Har bir qahramonning xatti-harakatlari va qarorlarining psixologik motivatsiyasi asarning umumiy ma'nosini boyitadi. Tadqiqotda shuningdek, obrazlar yordamida muallifning insoniy qadriyatlarni, axloqiy me'yorlarni va jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlarni qanday tasvirlayotgani tahlil qilinadi. Shu tarzda, asardagi har bir obraz muallifning estetik maqsadi, dramatik syujet va axloqiy xabar bilan uzviy bog'langan.

Asarning til va uslubi uning badiiy-estetik qadriyatini belgilaydi. Muallif oddiy, tushunarli va ta'sirchan til orqali voqealarni realizm uslubida tasvirlaydi. Til va uslub yordamida muallif syujetni jonli qiladi, obrazlarning psixologik holatini aks ettiradi va o'quvchida hissiy taassurot uyg'otadi. Dialoglar va monologlar o'quvchi bilan bevosita muloqot o'rnatadi, voqelikni yanada realroq ko'rsatadi. Tasviriy sahnalar, metaforalar va badiiy detallar asarning estetik qadrini oshiradi. Til va uslub orqali muallif o'z davrining ijtimoiy va madaniy muhitini ham aks ettiradi.

Tadqiqot nuqtai nazaridan, asardagi til va uslubni tahlil qilish uning badiiy-estetik va didaktik ahamiyatini aniqlash imkonini beradi. Tilning nozikligi va obrazlarni yaratishdagi aniqligi asarning o'quvchiga yetkazadigan hissiy va ma'naviy ta'sirini kuchaytiradi. Shu bilan birga, til va uslub o'quvchi ongida ijtimoiy va axloqiy savollarni uyg'otadi va asarni o'rganishda ilmiy asos yaratadi.

"Dunyoning ishlari" asari realizm uslubida yozilgan bo'lib, voqealar va obrazlar hayotiy haqiqatga yaqin tarzda tasvirlangan. Muallif voqealarni, insoniy munosabatlar va ijtimoiy jarayonlarni tafsilot bilan ochib beradi. Realistik yondashuv asarga badiiy-estetik qadr beradi, o'quvchida voqelikni to'liq qabul qilish hissini uyg'otadi. Tadqiqot nuqtai nazaridan, realizm uslubining estetik va badiiy ahamiyati, syujet va obrazlar orqali ifodalangan ijtimoiy-axloqiy masalalarni o'rganish mumkin. Asarda tafsilotlar, dialoglar, psixologik tasvirlar va dramatik elementlar uyg'unlikda ishlatilgan. Shu orqali o'quvchida estetik va ma'naviy hissiyot uyg'onadi, voqealar real voqelik bilan bog'lanadi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, realizm uslubi muallifning badiiy niyatini amalga oshirish va asar orqali o'quvchiga ijtimoiy-ma'naviy xabar yetkazish imkonini beradi. Asardagi realizm insoniy his-tuyg'ular va psixologik holatlarni chuqur ifodalaydi.

Asarning estetik ta'siri uning obrazlar, syujet va badiiy vositalari orqali yuzaga keladi.

O'quvchi obrazlarning ichki kurashlari, dramatik voqealar va til-uslub orqali his-tuyg'ular bilan bog'lanadi. Tadqiqot nuqtai nazaridan, estetik ta'sir o'quvchida ma'naviy tafakkur, axloqiy qarashlar va ijtimoiy anglashni shakllantiradi. Asar orqali muallif o'quvchiga ijtimoiy masalalarni anglash, insoniy qadriyatlarni qadrlash va shaxsiy axloqiy qarorlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, badiiy-estetik ta'sir asarning asosiy qiymatidir. O'quvchi syujet va obrazlar orqali hissiy tajriba oladi, estetik zavq va ma'naviy o'sish uyg'otiladi. Shu bilan birga, o'quvchida ijtimoiy va axloqiy xulosa chiqarish qobiliyati rivojlanadi. Asarning estetik qadri badiiy vositalar, dramatik tuzilma va obrazlar orqali mustahkamlanadi. Tadqiqotda estetik ta'sir o'quvchiga yetkaziladigan hissiy va ma'naviy qiymat sifatida tahlil qilinadi.

Muhokama va Natija

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, *"Dunyoning ishlari"* asari o'zbek adabiyotida adabiy-estetik va badiiy qadriyat nuqtai nazaridan alohida o'rin egallaydi. Asarda muallifning obrazlar yaratishdagi mahorati, syujetning dramatik rivojlanishi, til va uslubning nozikligi, shuningdek, realizm uslubidagi voqealar tasviri o'quvchida chuqur estetik va ma'naviy hissiyot uyg'otadi. Obrazlarning psixologik tahlili shuni ko'rsatadiki, har bir qahramonning ichki dunyosi, hissiyotlari va axloqiy qarorlari muallif tomonidan badiiy ravishda yoritilgan, bu esa asarga dramatik chuqurlik va ijtimoiy relevans beradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, syujet va dramatik rivojlanish, obrazlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar o'quvchida hissiy aloqani kuchaytiradi va voqealarning real voqelik sifatida qabul qilinishini ta'minlaydi.

Shuningdek, asarning til va uslubi badiiy-estetik qadriyatni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Muallif oddiy, tushunarli, ammo ta'sirchan tildan foydalangan, bu esa o'quvchida voqelikni yanada jonli qabul qilish, obrazlarning psixologik holatini anglash va estetik zavq olish imkonini yaratadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, *"Dunyoning ishlari"* da badiiy detallar, metaforalar, dialoglar va monologlar o'quvchiga dramatik tajriba berish bilan birga, ijtimoiy-axloqiy masalalarni ham yoritadi. Natijada, asarning ilmiy va adabiy ahamiyati quyidagilardan iborat: birinchidan, asar o'zbek realizm adabiyotining rivojlanish yo'llarini ochib beradi; ikkinchidan, badiiy-estetik vositalar yordamida o'quvchida estetik did, axloqiy tafakkur va ijtimoiy anglashni shakllantiradi; uchinchidan, syujet va obrazlar orqali muallif zamonining ijtimoiy-madaniy muhitini tasvirlashga erishadi. Shu bilan birga, tadqiqot muallifning badiiy uslubini va asardagi estetik, psixologik hamda dramatik elementlarni ilmiy asosda tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, *"Dunyoning ishlari"* nafaqat o'z davri, balki zamonaviy o'quvchi uchun ham dolzarb bo'lib, uning ijtimoiy, axloqiy va estetik qadriyatlarini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shu tarzda, asarning adabiy-estetik xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish o'zbek adabiyotshunosligi va badiiy tahlil sohasida yangi nuqtai nazar yaratadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, *"Dunyoning ishlari"* asari adabiy-estetik va realizm jihatidan yuqori qiymatga ega. Asarda obrazlar, syujet, til va uslubning uyg'unligi o'quvchida estetik va ma'naviy hissiyot uyg'otadi. Tadqiqot nuqtai nazaridan, asarning ilmiy ahamiyati uning badiiy-estetik xususiyatlarini, ijtimoiy-axloqiy g'oyalarini va realizm uslubidagi voqealarini tahlil qilishda namoyon bo'ladi.

Asar o‘zbek adabiyoti va madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, asarning estetik va g‘oyaviy qadri, uning til va uslubidagi badiiy nozikliklar o‘quvchida axloqiy tafakkur va ijtimoiy anglashni rivojlantiradi. Shu tarzda, ilmiy tahlil asarning umumiy badiiy-estetik qiymatini ochib beradi va o‘zbek adabiy tanqidida yangi nuqtai nazar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Suxonberdiyeva, S. (2025). The Diverse Strokes of Abdulla Qodiriy’s Pen. Journal of Applied Science and Social Science, 15(07), 136–139.
2. Kuralbaeva, D. (2025). Abdulla Qodiriy – The Founder of Uzbekistan Novelism. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 1342–1345.
3. Amrulloeva, M. H. (2024). Historical, Cultural and Moral Condition of Uzbekistan in “Bygone Days” by Abdulla Qodiriy. International Journal of Scientific Researchers.
4. Qodiriy, A. Dunyoning ishlari. Toshkent: Sharq.